

VÁZLATOK A POSITIVISMUS TÖRTÉNELMÉBŐL.

— Negyedik és befejező közlemény. —

Az orthodox iskolának az Egyesült-Államokban is vannak követői. Comte halála után *H. Edger* New-Yorkban a «*Positiviste Society*»-t alapítá. 1885. év óta «*Society of Humanits*» czím alatt New-Yorkban egy positivista munkás-egyesület is működik. Belgiumban is hovatovább terjed ez iskola. A brüsseli egyetem tanára, *Denis*, ismételve melegen fölkarolta a vallásos positivismus ügyét. Mons-ban pedig egy positivista «*Cercle des prolétaires*» alakult.

Magyarországban — Gruber szerint — a positivista nyomdai javítnok, *Kun Sámuel*, Párisból visszatérve, Schlauch szatmári püspök pásztorlevelére, mely a kor bajainak legyőzése végett föl hívja a híveket, hogy az egyház köré csoportosuljanak, — megírta a «jövő programmjá»-t, melyben a püspökkel ellentétben, egyedül Comte tanaiban találja föl a gyógyító s üdvözítő elveket. Legutóbb — mondja Gruber — *Kun Sámuel* Budapesten egy «*Cercle positiviste*»-t is létesített.

1874-ben Laffitte körözüvényében bejelenté a positivista hindu-csoport (Calcutta) fejének, *Dwarkanath Mitter*-nek halálát. E csoport kebeléből számos publicatio született. 1891-ben pedig egy török lap, a «*Terdjumanî-Hakikat*» («Az igazság tolmácsa») Konstantinápolyban meleg ovatióban

részesíté a «sok tekintetben félreismert islamismus»-t dicsőítő Laffitte-t. Sőt Oroszországban is vannak hívei az orthodox positivismusnak. Ezek között legnevezetesebb volt *Frey Vilmos*, egykor orosz tiszt, ki azonban annak daczára, hogy a legfényesebb reményei valának e pályán, azt mégis otthagya, mert irtózott a vérontástól. Amerikában, Jova-ban, a «*Positiviste Thinker*» igazgatójával, névszerint *Henderson*-nal egy positivista község alapítására szövetkezett, fölvevén az Emberiség vallását, és mint ilyen, nemcsak szóval, hanem szigorú, önmegtartóztató élet példájával is lelkesen buzgólkodott.

Gruber ezután «Álom és valóság» cím alatt ítéletet mond az orthodox positivismusról. Szerinte sem Comte-nak, sem tanítványainak nagyzó reményei nem teljesedtek be. Comte megérni reményelte, hogy a Pantheont, mint az Emberiség főpapja szentelheti föl a positivismus szolgálatára: Laffitte egykoron azt hirdette, hogy a Notre-Dameban fogja utódját ünnepélyesen fölavatni és íme mai napság — mondja Gruber — azon fáradozások daczára, mikkel a «positivista világegyház» jelentőségét magasra akarják mesterségesen emelni: a Comte-féle emberiségvallás kudarcza teljes és végleges. Napjaink szellemi mozgalmi háttérbe szorítják és csak mint culturhistoriai curiosum bír jelentőséggel. A jóslatokhoz képest, mikkel a világot leigázandó győzelmi útját hirdeté, a «végleges vallás» tényleges helyzete valódi parodia. Kudarcza abból is kitűnik, hogy a jelenlegi társadalomra nehezédő krízis megoldása helyett csak a krisist élesíté és meghosszabbítá. Tényleg nem a szervező, conservatív hatalmakat, hanem a szétromboló, forradalmi mozgalmakat erősíté meg. Csak egy fontos igazságot világított meg, azt t. i., hogy tisztán emberi alapon lehetetlen oly tanhatalmat fölállítani, mely az emberi társadalom jólétét és fennállását biztosíthatná.

III. A positivista mozgalom a közvetlenül Comte-ra támaszkodó iskolán kívül.

Gruber, könyvének második részében, azon különböző iskolák fölött tart szemlét, melyek a Comte által adott irányt követik, de a mesternek egy doctrináját sem fogadják el a nélkül, hogy jelentékenyen ne módosítsanak. Előadja először is a specifikus philosophiai irányzatokat azon sorrendben, a mint azok az egyes államokban föltűntek. Ez irányzatok Comte rendszerének nem vallásos, hanem tudományos részével, vagyis philosophiai tevékenységének első időszakával vannak kapcsolatban. Azután a jogtudomány, a társadalomtan, a religio és végül a nevelés-oktatás terén fölmerült legjelentékenyebb positivista áramlatokról emlékezik meg. Az írók kiválasztásánál azon, véleményünk szerint is helyes elv vezérli, melyet könyve előszavában kiemel, hogy t. i. a positivismus tulajdonképen nem annyira egy specialis doctrina elfogadásában, mint inkább a positiv (a tudományos és experimentalis) methodusnak követésében áll.

Gruber könyvének e része már nem a tulajdonképeni positivismussal, hanem az általa is úgynevezett szabad positivistákkal foglalkozik, s a szabad positivismus ismertetését az angol positivistákkal kezdi.

Az összes szabad positivista mozgalom élén Anglia áll, melyre különösen két férfiú hatott: *J. St. Mill* és *Herbert Spencer*. Ezek köré csoportosulnak *A. Bain*, *G. H. Lewes*, *W. K. Clifford*, *James Sully*, *H. Maudsley* és *Ch. Darwin*, *G. Romanes*, *Th. Huxley*, *J. Tyndall* természettudósok és a practikus positivisták vagyis a saecularisták, kik szerint a túlvilági élet dolgainak nagy bizonytalansága miatt, ha nem is kizárólag, de főleg ez étellel, e világi dolgokkal kell foglalkozni. Az ember önmagának legyen gondviselése és összes törekvése a jelen élet jó berendezésére irányuljon, — ez a

saecularisták nézete. kik leginkább az angol munkások között keresnek híveket. Ezek közül legtöbb tért (22 lapot) szentel *John Stuart Mill*-nek (1806—1873.) és *Herbert Spencer*-nek (szül. 1820.).

A többi angol szabad positivistákkal röviden bánik el. *Maudsley* doctornál, megrójjá ennek «frivol és demagogikus eljárását», mely szerint minden természetfölötti állapotot, az extasisokat, visiókat, inspiratiókat stb. pathologiai tüneteményeknek igyekszik feltüntetni. *Huxley*-t és *Tyndall*-t úgy tünteti föl, mint az agnosticizmus vándorszónokait.

A jobbára *J. St. Mill*-től és *H. Spencer*-től befolyásolt, másrészt a *Cabanis*, *Broussais*- és *Comte*-től áthagyományozott francia empirizmus továbbfejlesztőit, a francia szabad positivistákat *H. Adolf Taine*, *Th. Ribot* és *E. de Roberty* köré csoportosítja. «A hivatalos metaphysika és psychologia hálványai merész szétrombolójának» és Zola mesterének, Taine-nek, főleg psychologiai elveit mutatja be oly módon, hogy Taine egész philosophiai tevékenysége a paradoxonok halmazának lássék.

Az experimentalis psychologia főképviselőjét Franciaországban *Th. Ribot*-ban látja; nagy elismeréssel szól az 1876. évben Ribot-tól alapított s jelenleg is szerkesztett «*Revue philosophique de la France et de l'étranger*» (Paris, Alcan) folyóiratról, mely szerinte az összes philosophiai folyóiratok között legjobban tájékoztat az időszaki philosophiai mozgalmakról. Vázolja Ribotnak tanát a «személyesség»-ről. Majd megemlíti, hogy Ribot összeköttetésben van a *Nancy*-ban és *Páris*-ban, a *Salpêtrière*-ben működő orvosi iskolákkal, melyek évek óta szorgalommal rendszeres kutatások alá vetik a hysterikusok-, hypnotikusok- és somnambulansokon észrevehető psychikai tüneteményeket. E kutatások Gruber szerint teljesen összeolvasztják a psychológiát a physiologiával, mely teljesen benyomul a psychologia szívébe, úgy

hogy tényleg alig lehet szó pszichológiáról, legfőlebb psychophysiológiáról.

Néhány év előtt Ribot az orvosokkal és physiologusokkal karöltve megalapítá az azóta több érdekes congressust tartó «Société de psychologie physiologique»-t. E helyen Gruber kikel a hypnotizálás ellen, melyet frivol játéknak nevez az emberi személylyel. Szerinte a hypnotizáló kísérletek által ígért tudományos és más előnyök nincsenek egyensúlyban az általuk okozott erkölcsi hátrányokkal.

Valamivel bővebben emlekezik meg *Littré* egykori lelkes hívéről, *Roberty*-ről, ki lassankint mindjobban elvált a positivista iskola alap gondolatától. Roberty szerint Spencer, Littré, és Comte «Elérhetetlen»-, «Mégmérhetetlen»-, «Megismerhetetlen»-ükkel még mindig fogva vannak a metaphysikában, azért a theologiai multnak e hátramaradt phantomjait, a metaphysikának ez utolsó oszlopait le kell dönteni a psychologico-sociologiai állásponton, mely a «Megismerhetetlen»-t, vagyis Istent az emberi értelem képződményének mondja. Roberty szerint nem az Isten teremté az embert, hanem az ember Istent.

A német szabad positivisták talaját Gruber szerint *Kant*, *Herbart* és közvetve a Kant utáni speculatiók «rettenetes» tévedései (*Fichte*, *Schilling*, *Hegel*), melyek különösen a metaphysikát compromittálták, készíték elő. *Herbart* iskolája a psychologia terén nyomta rá bélyegét a német positivismusra. *Hegel* iskolájából főleg *L. Feuerbach* és *D. Fr. Strauss* által fejlődött ki a materialismus (*Büchner*, *Vogt*, *Moleschott* stb.), mely a positivismusnak előfoka. *H. Colbe* pl. egyike azoknak, kik a materialismustól a positivismushoz mentek át.

A németországi positivista mozgalom legtypikusabb alakjának *Dühringet* (szül. 1838-ban) tartja. Vázolja azon frapans hasonlóságot, mely a matematikai, realistikai szellem-

irányt és az életsorsot illetőleg Comte és Dühring közt van, kit G. von Gizycki, a berlini egyetem tanára a jelenkor legnagyobb bölcsészének mond.

A neokantianus pozitivisták, vagyis a criticisták között Dühringhez legközelebb áll az «öntudatból, mint előttünk egyedül ismert realitáshól» kiinduló *A. Riehl*, egyetemi tanár Freiburgban (i. Br.).

Laas (1837—1885.) ismeretkritikai pozitivismust képvisel, mely Riehl pozitivismusához hasonló, csakhogy sokkal skeptikusabb, mint ez.

Lange, Avenarius bemutatása után legtöbb tért szentel *Wundt*-nak (sz. 1832.) kinek tulajdonképeni szakmája a physiologia és ki «az empiriai philosophia német képviselői között jelenleg épp úgy Németországban, mint a külföldön legnagyobb tekintélynek örvend». *Wundt*, Gr. szerint az ismerettani positivismus egyik fájának képviselője, a mennyiben a Kant-féle philosophiát positivista szellemben dolgozta át. *Wundt* annak daczára, hogy a metaphysikának philosophiájában központi helyet jelöl ki, teljesen positivista talajon mozog. Sőt *Wundt* minden metaphysikai látszata daczára, melylyel rendszerét föltünteti, nagyobb mértékben positivista mint a többi positivisták.

Olaszországban körülbelöl 20 év óta a positivismus nagy lendületnek örvend; széles elterjedését bizonyítja a sok positivista munka és folyóirat. A positivista nézetek elterjesztésére szolgálnak a *philosophia* terén a *Rivista della filosofia* (Milano) és *La Rassegna Critica di opere filosofiche, scientifiche e litterarie* (Napoli) folyóiratok; a *paedagogia* terén a *Rivista pedagogica italiana* (Torino—Roma); a *psychologia*, *törvénytárszéki orvostan* és *büntetőjogtan* terén a *Rivista Sperimentale di Freniatria e Medicina legale* és az *Archivio di Psichiatria, Scienze penali ed Antropologia criminale*. Gruber specialis kritika alá nem

veszi az olasz positivistákat, mert ezeknél szerinte eredeti, jelentőségteljes gondolatokat nem találhatni; jobbra az angol és német positivistáktól kölcsönzik gondolataikat.

Pietro Siciliani a «tiszta positivismus»-t képviseli, a ki szerint ki kell kerülni épp úgy az angol, mint a francia positivismus egyoldalúságait.

A positivismus igazi formáját a természettudományokban *Galilei* alapította meg, az erkölcstudományokba pedig *Vico* vitte be, azért a philosophiai traditiót *Vico Scienza nuova*-jához kell fűzni. Siciliani a tapasztalási módszerre fektetett metaphysikát helyesli. Siciliani paedagógiája szerint egy megtisztított, evangélikus, észszerű kereszténységet kell tanítani, mely a dogmákat csak symbolumoknak tekinti és nem veszi szószerint. A vallásoktatást az erkölcstan tanítása helyettesítse és a czélből mintául ajánlatos *Compayré* francia positivisták kézikönyve: *Éléments d'éducation civique et morale*. Paris, 1880.

Roberto Ardigò, a positivismus legbefolyásosabb képviselője Italiában. Ardigò szerint az erkölcstant nem lehet egyes alapelvekből levezetni, hanem a megfigyelés nyomán, az ember természetrajzából kell kiszedegetni. Mint az egész ember, úgy — Ardigò szerint — az emberi erkölcsi eszmék is a socialis körülmények szülöttei, és a körülményekkel együtt folytonos változásnak vannak alávetve.

Andrea Angiulli (1837—1890.), a nápolyi egyetemen a philosophia professora, az *evolutionistikus positivismust* adja elő. Álláspontjának sajátosságát Gruber abban találja, hogy a tapasztalás és a valóság, a tünemény és lényeg, a megismerhető és a megismerhetetlen közti ellentétet megszüntetni akarja. Az olaszoknál szokatlan jártasságot mutat a más országok positivistáinak tudományos munkáiban. Angiulli sociológiája szerint az emberi társadalom az állattársadalomból fejtett ki; a moral folytonos haladásban van, az ethika

és religio törvénye a «*meliorismus*», vagyis az élet folyton előrehaladólag tökéleyesedik minden viszonyában; az emberi vallásnak a morális nevelésben kell állania; a haladás főemeltüje a tudományos nevelés, melyet úgy kell berendezni, hogy különösen a nők megnyerhetőek legyenek az új philosophiának.

Oroszországban *Pissareff* volt az első, ki Comte philosophiájának érvényt szerzett. Nemsokára azonban a német philosophia behatása alatt Comte realistikus positivismusából megindult az átmenet a neokantianusok kriticismusához. Ez átmenet képviselője *Lessewitsch*, ki bár Comte genieje iránt csodálattal van eltelve, de a német positivisták példájára kritikai úton akarja megállapítani a speculatiót, míg Comte és Littré «*amputatio*»-val akarják megoldani a fontos kérdéseket.

Az orosz positivismus második charakteristikus jelensége *R. Grot. Gruber* az orosz philosophiai irodalom általános jellemzésére idézi a «*Revue philosophique*»-t, a mely szerint az orosz tudományos irodalmat, a komoly tanulmányt nélkülöző, a logikai éleselműség és az értelmi kellő iskoláztatás hiányában szenvedő nem érettség (*insuffisance*) és radicalismus jellemzi.

Észak-Amerikában a philosophia még gyermekcipőben járkal. A philosophusok — mondja Gruber — oly ritkák, mint Norvégországban a kigyók. Az Egyesült-Államok tudományos oktatásában Spencer, Lewes, Darwin, Huxley és Häckel szolgálnak vezércsillagúl. Gruber az amerikai positivisták rajzolásában főleg azt igyekszik megmutatni, hogy atheisták és főtörekvésük a vallás kiszorítása. Hivatkozik *Ludeking*-re és *J. D. Bell*-re, ki szerint az összes Istenek csak az embernek idealizálásai; az igazi religio az, mely a természettörvényekre van alapítva és bebizonyított tények támogatják; a mult papjai az ismeretlenre appelláltak, a jövő papjai csak a megismerhetőnek akarnak magyarázóik lenni,

az igazi religiónak célja az emberi erőket úgy egyesíteni, hogy e földet a régi mese mennyországává varázsolják át. Ily szellemben működött *Croly*, a «*New-York Herald*» kiadója is, továbbá *Salter*-nek «*Az erkölcs vallása*» című műve, melyet *Gizycki* németre fordított. Hasonló szellemben tevékeny *P. Carus* is, ki szerint az Isten a moralis élet a természetben, egy ideal, és nem túlvilági személyes lény. Ezen immanens, benmaradó Istent, ez ideált, nem cultussal és idolatrikus imákkal, hanem szellemben és igazságban kell tisztelni.

A Belgium-, Dánia-, Hollandia-, Skandinávia-, Spanyolország-, Portugália- és az egykori spanyol-portugál gyarmatokban elterjedt positivista mozgalmakról Gruber a források elégedetlensége miatt csak az egyes positivista szerzők neveit és munkájuk címét írja le; róluk világos képet nem rajzol, de meggyőződése szerint e helyeken is sok követője van a positivismusnak, mert e tartományok ifjai a francia és a positivismussal telített egyéb egyetemeket látogatják és szellemi táplálékukat a nagy culturnemzetektől kapják.

Még Japán fővárosában, *Tokióban* is előadják a positivismust az egyetemen.

A jogtudományba a positivismust *Cesare Lombroso*, a téboly orvosa vitte be, ki az olasz positivista jogtudományi iskola megalapítója lön. Ez új iskola, Gruber szerint, az embert magasabbra fejlődött állatnak nézi és a bűntényt anthropologiai, illetőleg biologiai, psychologiai és socialis tünetmény gyanánt tanulmányozza. Ez új iskola hívei előtt a bűnös tette organisatiójának és azon socialis viszonyoknak szükségképeni eredménye, mik között a bűnös él, miért is a büntetésnek nem szabad a megtorlás jellegét fölvennie, hanem a javítás jellegét; a társadalomnak nem megboszúlnia kell magát, hanem védeni az erkölcsileg tévedtek, illetőleg a szellemi torzszülöttek, ferdealkotásúak ellen, mert a bűnös-természet

tulajdonképen «erkölcsi téboly» és minden bűnös többé-kevésbé lappongó «epileptikus». Lombroso találta föl a «fizikai bűnös típusát», mely szerint a bűnösök osztálya az emberiségnek egy sajátos fajtáját alkotják; a bűnösség tulajdonsága e fajta tulajdonsága, illetőleg «atavistikus visszaesés», az emberi fejlődés egy előbbi fokára. Gruber erősen kiemeli Lombroso azon állítását is, mely szerint a genialis emberek és a bolondok rokonok.

Az új iskolának 1880. év óta külön folyóirata van («*Archivio di Psichiatria, Scienze penali ad Anthropologia criminale*») és az új iskola szellemét lehelő könyvek kiadására a leghírveesebb olasz jogtudósok consoritumot alkottak. (*Biblioteca Anthropologico-giuridica*. Torino, Bona.)

A psychiatriai-criminalista iskola egyik főképviselője *E. Ferri*, Adigò tanítványa és bolognai professor, ki a jogtudomány kifejlődésére nézve nagyfontosságúnak tulajdonítja a bűnösnek az állatvilágban való tanulmányozását; munkája szerint az embernél és állatnál a bűnös motivumai teljesen azonosak. «*Omicidio-suicidio*» (1884.) című munkájában pedig absurdumnak mondja a zsidó (bibliai) logikát, mely mindenkit, a ki öl, gyilkos gyanánt üldöz, a mozgató, az indító okok kutatása nélkül.

Magában Itáliában a pozitivisták aramlatot éppen a pozitivisták jogi iskola terjeszti el. A mérsékeltbb pozitivisták kriminológusok nem helyeslik a bűnösségi teoriában a pathológiai és az atavistikus mozzanatoknak túlhajtását, hanem a bűnösség megmagyarázásánál a pszichológiai és a socialis factoroknak tulajdonítják a főszerepet. «A social-criminológusok» közül *Napoleone Colajanni* a bűn főokát a socialis egyenlőtlenségekben keresi. *G. Tarde* («*Les lois de l'imitation*». Paris, Alcan, 1890.) szerint a bűn a legkülönbözőbb socialis viszonyoknak és sanyarú körülményeknek együttes eredménye.

Comte positivismusának egyik lényeges tétele az, hogy a socialis tünetnyek, még a vallásiak is, szigorú természet-törvényeknek vannak alávetve. Comte föllépése óta, álláspontjából egész özöne indult meg a néppsychologiai, ethnologiai és sociologiai iratoknak. Gruber bemutatja a különböző nemzetbeli és Comte eszmekörében mozgó illetén munkák íróit. kik a történetet szintén a természettudományok körébe igyeksenek beiktatni és reménylik, hogy a történeti jelenségeket épp oly törvényszerűeknek lehet majd megismerni, mint ahogyan ma már a természet körében lejátszódott tünetnyek nagyobb részét szigorú törvényszerűségekből tanultuk megismerni.

1879-ben *P. Bert* és *J. Ferry* indítványára a Collège de France-on felállíták az összehasonlító vallástan tanári széket. Gruber szerint Magyarországon is van ily tanszék. E tudománynak, Gr. szerint, célja a különböző, történetileg ismert vallásoknak összehasonlítása folytán a vallásoktatásnak minden dogmától és felekezetiességtől való megtisztítása. Gruber előadja, hogy mily helyeken és kik adják elő ily szellemben e tudományt. Szerinte valamennyi positivista szellemben működik és a keresztény vallást az emberi fejlődés sok phasisai egyikének tekinti, melynek csak az illető korban volt jelentősége, vagyis csak relativ értékű.

A vallástanban a posterioi methodust hangoztató *Labanca* szerint «mai napság a tudományos philosophia buvárlatai folytán nem az Isten az, ki saját képére teremti az embert, hanem megfordítva.

Guyau «monistikus naturalismusa» szerint a vallásos ideál a «vallásos anomia»-ban, minden dogma kiküszöbölésében áll. Az egyetlen, mi a vallásból fenmarad és mi tiszteltreméltó: «vágyás a tudás után, szükségérzet egy ideál iránt, érzület a meg nem ismerhető és az ismeretlen iránt».

Miután Gruber a nevelés és oktatás terén fölmerült positivista mozgalmakat röviden jelzi, kitüntetvén ez iskolának

különös hajlandóságát a realiák túlzott ápolására: attér a positivismus végleges bírálatára. Szerinte a positivismus mystificatio, minden philosophiának tudománytalan tagadása. Tényleg a tapasztalással — a positivismus fölélével is — ellenkezik és minden sajátságos tétele a valósággal folyton ellenkező, önkényes, metaphysikai költészet. Dér-durrall hirdeti, hogy mentő horgony a társadalmi állapotok krízisében és hogy az ember boldogságát biztosító, a «tiszta emberi korszakot» elővarázsoló, a mennyet a földre bűvölő moral birtokában van és a krízist csak növelte, a moralt aláásta, az erkölcsi és jogi fogalmakat megingatta és főrésze van abban, hogy az állami és társadalmi rend a legveszedelmesebb forradalom örvénye előtt áll. Gruber e helyen hivatkozik *Fr. Paulsen* philosophusra is, hogy a positivismusnak a «tudományos morál» megalkotására tett kísérletei sikertelenek maradtak. Gruber szerint az erkölcsi fogalmak a legfőbb akarat fölvevése nélkül jelentéktelenek és észszerűtlenek maradnak mindig. Minden mystificatio tehát a positivismusban. Még a neve is mystificatio: vallási, politikai, socialis, philosophiai és aesthetikai nihilismusnak kellene inkább nevezni. Az igazi positivismus: a theismus, a kereszténység, a catholicismus. Ezek az igazi nagy tények. Nem metaphysikai szeszély, hanem az értelem legbensőbb lénye követeli, hogy a természet jelenségeinek végső teremtő okául egy személyes Istent vegyünk föl. Majd védi a léleknek a testtől lényegesen különböző voltát, a test és lélek közt levő áthidalhatatlan űrt, az ember és állat között létező különbséget, a kinyitlatkoztatás lehetőségét, a kereszténység isteni eredetét. Idézi Comte-ot, Hartmannt annak kitüntetésére, hogy a kereszténységnek egyedül igaz megtestesítője a katholikus egyház, melynek világtörténeti szereplését s jótékony hatását minden téren lelkesült szavakkal festi és ezzel befejezi 194 lapra terjedő művét.

Az a kép, melyet Gruber a positivizmus történetéről rajzol, hasonlít oly mozaik-képhez, melyben minden, a képhez szükséges kocka megvan, de azért az ábrázolt alak mégis torzkép. Egyes mondatokat — ezeket sem mindig tárgyilagosan — kikapkod az értelmi egészből. Ily eljárással azonban rá is lehetne sütni, hogy p. o. ő is positivista, mert könyve 194. lapján azt állítja, hogy az ő «vallása az igazi positivizmus». Arról kimerítő, óriási szorgalommal összegyűjtött adatokat találunk, hogy a földkerekségén kik a positivisták és mit írtak; követhetjük a positivista folyókat és a legkisebb ereket is futásukban, de megjárnók, ha Gruber ítéletére támaszkodnánk, mert szerinte e folyók mind büzhödt anyagot tartalmaznak. Mesteri gyakorlottsággal az egyes íróknál csak azon oldalakat emeli ki, melyek vallásának dogmáival ellenkeznek. Ítéletében néhol durván támad és különösen a szabadkőműves íróknak jut ki valóságos dühéből. Előtte mindenki, a ki «a természetfölötti tüneményeket a tudományosan megismerhetők közé nem sorolja — sophista, lelkiismeretlen lélekufár». Mill és Spencer Herbert alapgondolata, mely szerint ismereteink végső haladásukban megismerhetetlenre bukkannak: szörnyeteg conceptio; a positivisták egész rendszere az abszurdítások özöne. Gruber a tudósokban csak Molière Pancratiussait és Marphuriussait látja. A tudományos positivizmust — mely a felekezeti vallást ugyan nem bántja — egy kalap alá foglalja végítéletében a positivizmussal, mint vallásrendszerrel, holott az előbbit bármily buzgó vallású is elfogadhatja, míg ez utóbbiról sok positivista úgy nyilatkozik, hogy a katholicizmus magasztosságát meg nem közelíti. Hogy a positivizmus minden szélsőségei mellett, mély és üdvös forrongást idézett elő sok szellem gondolkodásában; hogy nem csekély azok száma, kik, bár nem helyeslik is e rendszer két alakjának nézeteit, éppen ezek bírálata közben tevékeny ösztökélést kaptak a lendületes gondolkodásra; hogy a posi-

tivismus figyelemreméltó új szempontokat jelölt ki és fontos mozgalmakat indított meg a jogtudomány, nevelés, vallásbölcsélet terén; hogy a különböző, egymással torzszalkodó, egymást felfalni akaró felekezetek között az ész- és az emberi szívben gyökerező, az önzetlen jóakaratra és emberi szerepre támaszkodó, tagadhatatlanul nemes morált akar a positivismus inaugurrálni a mai egoistikus életküzdelmekben, hirdetve a «másokért élni» magasztos elveit: mindez Gruber előtt nem nyom a latban semmit. Hogy a mai korban, a részletek böngészete idejében, a tudósokat az adatok feldolgozására, a synthesisre, az egyes tudományok egységes egészbe való felölelésére tanítja: ez sem érdem Gruber szeméi előtt. A positivismus törekedett megállapítani, illetőleg több tudományra alkalmazni a valóban tudományos és ezredek óta sikeresnek bizonyult objectiv természettudományi módszert: az előtte valósággal halálos bűn. Gruber munkája tehát — ítéletei következtében — irányzatos mű. Mi nem találtuk föl benne azon tárgyilagosságot, melyet némely positivista közlőny — valószínűleg, mert nem értik a német nyelvet teljesen — benne fölतालhatni vélt. Azon szándékkal fogott tollat, hogy tönkre silányítsa mindazt, mi a positivismussal kapcsolatba hozható. Szívesen elismerjük azonban, a munka világosságát és a szerző óriási szorgalmát. Ha ítéletei előtt szemét hunyunk és ha az idézetekre nem sokat adunk: a munka rendkívül tanulságos. Mindenesetre feltűnő, hogy egy jezsuita kezéből kaptuk az első munkát, mely a positivismus történetét kimerítően tárgyalja; de maga e körülmény is bizonyítja, hogy a positivismusnak különösen első, tudományos alakja hatalmasan nyomul előtérbe, és nem oly jelentéktelenül eredménytelen, milyennek Gruber fölmutatja, mert különben nem foglalkoznék vele.

Dr. Buday József.

REFERENDUM ÉS VETO.

Az új osztrák választási reformjavaslat nevezetes lépést jelez a politikai eszmék azon legújabb irányában, mely a választói bázis fokozatos kiterjesztésével igyekszik megkerülni az erőszakos rázkódásokat az állami intézmények terén. Akár a radicalis elméletek lassu térfoglalása, akár a nemzetiségi állam veszélyeinek rémképe által földézett harcz manővere volt legyen is az ok, mely Ausztria államrendszerében ezt a hagyományaival merőben ellenkező fordulatot sugalta, bizonyos, hogy az nem maradhat mély és átalakító hatás nélkül a monarchia innenső felére sem. Hiszen ki tagadhatná, hogy az alkotmány-formáknak sincs örök élet biztosítva. Az eszmék fejlődésének figyelemmel kísérése meggyőz a felől, hogy ma a legtöbb állam politikai intézményei átmenetiek; bizonyos áttérés észlelhető bennök a régibb felfogásról az újabbra, az absolut uralomról a népsouverainitásra, sőt a közvetlen demokráciára. Ha amabban még a fejedelem volt a népek ura, úgy ma már nem egyéb, mint az alattvalók szolgája, tisztviselője, kire csak azért bizzák a főhatalmat, mivel ők a maguk többfejűségökben nem gyakorolhatnak czélszerűen.

Thukydides historiái, melyek kétezer év után is még mindig a politikai bölcsesség elsőrendű kútforrásai gyanánt tekinthetők, elegikus tanúságtételei az intézmények eme mulandóságának. Soha, sehol az emberiség történetében nem alkotott a természet és az emberi elme nagyobb és örökebb